

SOCIOLOGY AND SOCIETY

Бартош Олена Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи,
Ужгородський національний університет, Україна

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДІТИ ГРУПИ РИЗИКУ»

Захист дітей є спільною цінністю для всіх культур та суспільства у всьому світі. Але, незважаючи на те, що сім'я є вкрай необхідною для фізичного, емоційного та пізнавального росту дитини і саме в сім'ї дитина отримує знання про взаємовідносини, норми і правила поведінки, духовні цінності тощо майже у всіх суспільствах відповідальність за правильне виховання дітей та їх підготовку до дорослого життя виходить за межі повноважень батьків і є відповідальністю суспільства в цілому.

Соціальна, економічна та політична криза, що охопила все сучасне суспільство, для різних країн має спільні характерні риси – посилення соціальної відчуженості серед молоді, значне поширення серед дітей поведінки, що призводить до зростання злочинності, проституції, наркоманії, жебрацтва, безпритульності та інших негативних явищ. Сім'я стає все менше здатною до піклування про дітей, до виконання батьківських обов'язків, нерідко створюючи умови, які є небезпечними для життя і розвитку дітей. Більша частина цих дітей мають проблеми фізичного, психічного та соціального характеру (проблеми зі здоров'ям, відхилення у поведінці, труднощі з навчанням, обмежені можливості фізичного розвитку, є сиротами тощо). До вищезгаданого додається і різке погіршення екології, війни, міграція та безліч інших чинників, що в свою чергу зумовлює зростання кількості дітей, яких відносять до групи «ризик».

В Україні захист прав та забезпечення потреб дітей групи «ризик» становить собою комплексну міжгалузеву проблему і тому на її врегулювання

спрямований широкий перелік законодавчих актів, які відносяться до конституційного, сімейного, адміністративного, кримінального-процесуального, кримінально-виконавчого та інших галузей законодавства. Через це в сучасних соціокультурних умовах вирішення проблем виховання дітей групи «ризик» стає можливим лише за умов використання інтеграційного підходу та узгоджених зусиль соціальних працівників, соціальних педагогів та фахівців дотичних професій та різних спеціалізацій, що базуються на фундаментальних положеннях педагогіки, соціальної педагогіки, соціальної роботи, загальної й спеціальної психології, медицини та інших наук.

«Діти групи ризику» – категорія дітей, яка через певні обставини у своєму житті більше за інші категорії схильна до негативних зовнішніх суспільних впливів, які стають причиною їх дезадаптації. Ця категорія дітей вимагає особливої уваги з боку педагогів, вихователів, соціальних педагогів, соціальних працівників та інших фахівців. Проблемні діти без класичних форм аномалій розвитку відчувають труднощі в навчанні, зазнають підвищеного ризику соціальної дезадаптації, є потенційними порушниками громадського спокою, що спричинює соціально-правові проблеми.

Аналіз наукових досліджень феномену «діти групи ризику» вітчизняних [1–3], а також зарубіжних вчених [4–7] дав змогу з'ясувати, що до групи ризику відносять дітей:

- 1) з проблемами у розвитку без різко вираженої клініко-патологічної характеристики;
- 2) з вираженими відхиленнями в характері та психо-пато-подібною поведінкою, з емоційними порушеннями;
- 3) з проявами соціальної й психолого-педагогічної дезадаптації;
- 4) які залишилися без опіки батьків через різні обставини (діти вимушених переселенців, мігрантів; діти осіб, які потерпають від воєнних дій; діти вулиці; діти, які втратили близьких включно);
- 5) педагогічно занедбаних, з неблагополучних, конфліктуючих, асоціальних, потребуючих соціально-економічної і соціально-психологічної

підтримки сімей (з обтяженою спадковістю в плані алкоголізації, наркотизації, психічних захворювань тощо);

- б) які перебувають в умовах депривації;
- 7) з гіпердинамічним синдромом;
- 8) які перебувають під гіперопікою;
- 9) обдарованих; 10) які пережили різного виду насильство.

Загалом, дослідники [8] виокремлюють серед інших наступні фактори через які діти потрапляють до групи ризику:

– медико-біологічні (поганий стан здоров'я та наявність спадкових чи вроджених проблем; є ознаки порушень у психічному та фізичному розвитку; дитину оточує шкідливе середовище і т.д.);

– психологічні (у дитини є ознаки: неприйняття себе, невротичних реакцій, емоційної нестійкості; дитина має труднощі у спілкуванні, у взаємодії з однолітками та дорослими і т.д.);

– соціально-економічні (життєво необхідні потреби дитини є не вирішеними; сім'я має матеріальні проблеми; в сім'ї панує несприятливий психологічний клімат; батьки ведуть аморальний спосіб життя; члени сім'ї непристосовані до життя в суспільстві; дитину оточує антисоціальне та девіантне середовище і т.д.);

– педагогічні (дитина не отримує достатнього виховання; зміст програм освітніх закладів та умови навчання дітей не відповідають їх психофізіологічним особливостям, а також темпу психічного розвитку та навчання дітей; відсутність зацікавленості учнів до навчання, закритість для позитивного досвіду і т.д.).

Як відомо, багатьом дітям можуть бути властиві тимчасові відхилення у поведінці. Зазвичай, вони легко долаються зусиллями батьків, вчителів, вихователів. Але поведінка певної частини дітей виходить за рамки допустимих пустощів і проступків, і виховна робота з ними відбувається з труднощами, не приносить бажаного успіху. Таких дітей відносять до категорії «ризик», називають «важковиховуваними» або «важкими». Вони не тільки не мають інтересу до навчання, школи, не знаходять спільної мови з

оточуючими, але й систематично здійснюють різні хуліганські вчинки, правопорушення, не реагують на зауваження. Ці діти здебільшого не приховують антисоціальної спрямованості своєї поведінки (паління, вживання алкогольних напоїв, дрібні крадіжки, зухвалість, жорстокість тощо). Вважається, що більшість неповнолітніх правопорушників були в минулому «важкими» дітьми. Спираючись на дані досліджень [4; 9], ми дійшли висновку, що різні назви висвітлюють різні точки зору на цю категорію дітей, що обумовлює і різні методи роботи з ними.

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури [10] можна виділити три істотні ознаки, що розкривають зміст поняття «важкі діти»:

- 1) наявність у дітей або підлітків поведінки, яка відхиляється від норми;
- 2) під «важкими» дітьми розуміють, таких, порушення поведінки яких нелегко коригується. У зв'язку з цим слід розрізняти терміни «важкі діти» і «педагогічно занедбані діти». Всі «важкі» діти є педагогічно занедбаними, але не все педагогічно занедбані діти є «важкими»: деякі відносно легко піддаються перевихованню;

- 3) «важкі» діти особливо потребують індивідуального підходу з боку вихователів, фахівців соціальної сфери і колективу однолітків. Це – не погані, безнадійно зіпсовані діти, як неправильно вважають деякі дорослі, а ті, які потребують особливої уваги та участі оточуючих.

Виходячи з висловлених міркувань, можна стверджувати, що, коли говорять про «важких» дітей, зазвичай мають на увазі педагогічні труднощі. При цьому найчастіше береться за основу одна сторона явища – труднощі роботи з цими дітьми і не розглядається інша – труднощі життя цих дітей, труднощі їх взаємовідносин з батьками, вчителями, товаришами, однолітками, дорослими. «Важкі» діти часто не стільки не хочуть, скільки не можуть добре вчитися і вести себе належним чином. Таким чином, ризик – це ситуативна характеристика проблемної діяльності, що означає невизначеність її наслідків, за якої можливі альтернативні варіанти помилки або успіху. На основі поняття «ризик» виникає поняття «група ризику». «Діти групи ризику» – це збірне

поняття, яке позначає категорію дітей, соціальний стан яких за певними ознаками не має стабільності, які не можуть самостійно перебороти труднощі, які виникли в їх житті в результаті впливу негативних зовнішніх факторів.

Список джерел:

1. Бартош О.П. Підготовка соціальних працівників у навчальних закладах вищої освіти Великої Британії до роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки // Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід: монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. С.263–284.
2. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навчальний посібник. Черкаси: Чабаненко Ю., 2008. 375 с.
3. Харченко С.Я., Кальченко Л.В., Золотова Г.Д., Горенко С.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику: Монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім.Т.Шевченка», 2009. 145 с.
4. Олифиренко Л.Я., Шульга Т.И., Дементьева И.Ф. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. 2 изд. М.: Академия, 2004. 256 с.
5. Рычкова Н.А. Дезадаптированное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика. М.: Академия, 2000. 232 с.
6. Coleman J., Hagell A. Adolescence, Risk and Resilience: Against the Odds. Chichester, the UK: John Wiley and Sons, 2007. 205 p.
7. McWhirter J.J., McWhirter B.T., McWhirter E.H., McWhirter R.J. At Risk Youth. 5th ed. Belmont: Brooks/Cole, 2013. 448 p.
8. Алмазов Б.Н., Беляева М.А., Бессонова Н.Н. и др. Методика и технологии работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 192 с.
9. Corrado R.R., Roesch R., Hart S.D., Gierowski J.K. Multi-problem violent youth: a foundation for comparative research on needs, interventions, and outcomes. Proceedings of the NATO advanced research workshop (Cracow, 31 August – 3 September 2000). Amsterdam: IOS Press, 2002. XIV, 337 p.
10. Козубовська І.В., Бартош О.П., Досін А.Р., Козубовський Р.В. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх у Великій Британії: монографія. Ужгород: УжНУ, 2007. 247 с.